

Ranko MATASOVIĆ

Odsjek za opću lingvistiku, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

ANTIČKI NEVIODUNUM: ETIMOLOŠKA BILJEŠKA

U ovom radu govori se o problemu odraza ie. dvoglasa *ew u navodno keltskom toponimu NEVIODUNUM.¹

Toponim *Neviodunum* jedan je od rijetkih toponima u graničnim područjima Ilirika za koje se redovito pretpostavljalo keltsko podrijetlo. Nema nikakve dvojbe da su Kelti nastanjivali područje oko toga grada, o čemu svjedoče i arheološki nalazi. U tom su području živjeli *Latobici*, pleme nedvojbeno keltskoga imena. Nalazište se danas nalazi nedaleko od mjesta Drnovo, blizu slovensko-hrvatske granice.

Drugi element složenoga imena *Neviodunum* nedvojbeno je keltska riječ *dunom*, 'utvrđeni grad, utvrda', usp. stir. *dún* 'tvrđava'. Na rubnim područjima Ilirika zabilježeni su još *Carrodunum* i *Singidunum*.

Prvi element *Nevio-* obično se tumači kao 'novi', pri čemu bi *Neviodunum* dakle značilo 'Novigrad'. Međutim, u tom tumačenju postoji jedna glasovna teškoća. Element *nevio* -trebalo bi izvoditi iz keltskoga *newyo- i indoeuropskoga *newyo-, dakle bez prijelaza dvoglasa *-ew- u keltsko -ow-, što je pravilan odraz toga ie. dvoglasa. Ukratko, ime bi u keltskom moralo glasiti *Noviodunum*, što je također potvrđen oblik, za koji neki autori (Pauly-Wissova, 152-3, Holder, II, 740) smatraju da predstavlja mlađi odraz iste riječi. Problem je, međutim, u tome, što na svim natpisima pronađenim na lokalitetu toga antičkoga grada nedvojbeno piše NEVIODUNUM (CIL III, 3919, 3921, 4616), dok je oblik NOVIODUNUM

¹ Zahvalan sam mr. Milanu Lovenjaku (Ljubljana) za vrijedne arheološke komentare kojima sam se poslužio pripremajući ovaj članak.

posvjedočen u sekundarnim toponimijskim izvorima (npr. *Tabula Peutingeriana*). I kod antičkih autora poput Ptolemeja sačuvan je oblik *Noouíodounov* var. *lect.* *Νουιόδουνov* (Ptolem. II, 14, 4). Postoji, dakle, kolebanje oko izvornoga oblika toga toponima, pri čemu je svakako vjerojatnije da je on odražen na natpisima nastalim na licu mjesta, kao što je spomenuti CIL III 4616 (miljokaz, nađen kraj sela Stična): *<a N>eviodun<o> <mp> XXXXVIII*.

Ime *Nevidunum* dobro je posvjedočeno gotovo u svim keltskim područjima: na nekoliko mjesta u Galiji (usp. npr. Cezar, *De bello Gallico* 7, 12, 2 i 2, 12), u sjevernoj Italiji (npr. na natpisu CIL XI 1147: *Placentino pag(o) Neviduno*), pa čak i na dalekom istoku područja keltske ekspanzije, kao ime utvrde nedaleko od ušća Dunava, gdje je zacijelo živjelo neko izolirano keltsko pleme. Element *NOVIO-* i inače je dobro posvjedočen u keltskoj toponimiji (npr. *NOVIOMAGUS*, današnji Nijmegen u Nizozemskoj), dok se element *NEVIO-* uopće ne pojavljuje osim u spomenutom toponimu *Nevidunum*.

Opisane činjenice moguće je objasniti na tri načina:

1. Element *Nevio-* nije keltski, već je posuđen iz nekoga pretkeltskog (?panonskog) jezika; vjerojatno značenje toga elementa je ‘nov’, što se može izvesti iz ie. **newyo-*. Toponim *Nevidunum* bio bi, dakle, složen iz jednoga nekeltskog i jednoga keltskog elementa, slično kao i toponim *Singidunum*, čiji je prvi element (*Singi-*) također nekeltski (ili barem nema dovoljnih razloga da ga smatramo keltskim). Takva su “hibridna” imena dobro poznata u toponimiji, usp. npr. toponim *Edinburgh*, čiji je prvi element (*Edin-*) keltski, a drugi (*-burgh*) germanski, ili toponim *Colchester*, sastavljen od izvorno keltskoga elementa (usp. antičko ime toga grada, *Camulodunum*) i latinskoga elementa (*-chester* dolazi od lat. *castra*).

2. Element *Nevio-* predstavlja pravilan odraz ie. **newyo-* u istočnokeltskom jeziku; promjena *-ew-* > *-ow-* nastupila je u galskom pošto su se istočnokeltski dijalekti već odvojili, te u doba nastanka natpisa koji sadržavaju element *Nevidunum* ona u jeziku keltskoga stanovništva pograničja Norika i Ilirika još nije bila nastupila. U prilog tomu mogla bi govoriti i činjenica da su osobna imena s dvoglasom *eu* zabilježena u Igu (npr. *Neuntius* CIL 3, 10746), u blizini antičke Emone, u području na kojem se keltska antroponimija miješa sa sjevernojadranskom, ali pokazuje i neke osobitosti po kojima se razlikuje od keltske antroponimije susjednih područja. (Katičić 1968).

3. Element *Nevio-* predstavlja pravilan odraz ie. **newyo-* u općekeltskome. Promjena *-ew-* > *-ow-* nastupila je u galskome te u galskim govorima našega područja kasno, svakako nakon polovice 2. st. n. e, te nezavisno od toga u ostalim

keltskim jezicima (tj. u britskom, goidelskom i keltiberskom). O tome da se je i u galskim dijalektima promjena **ew > ou* dogodila kasno mogla bi govoriti činjenica da ime jednoga galskog božanstva Cezar navodi kao *Toutates*, što je očekivani oblik (od ie. **tewteh₂* ‘pleme’), dok Lukan gotovo stoljeće kasnije navodi to ime kao *Teutates*. Na rimskim se natpisima u Galiji to ime navodi isključivo u obliku *Toutates* (CIL 6, 31 182).

Objašnjenje br. 3 najmanje je vjerojatno jer zahtijeva znatnu reviziju dosadašnjih shvaćanja o kronologiji glasovnih promjena koje su se zbile između indoeuropskoga i keltskoga prajezika (v. Lewis & Pedersen 1969, Ellis-Evans 1983, McCone 1994). Objasnjeno br. 2 upućivalo bi na jednu glasovnu osobitost istočno-keltskoga jezika, prema kojoj bi se on razlikovao od svih ostalih posvjedočenih keltskih jezika. Premda je tako nešto sasvim moguće, dosadašnje spoznaje o istočnokeltskim govorima ne dozvoljavaju nam da bilo potvrdimo bilo opovrgnemo tezu o nekim njihovim glasovnim osobitostima. Naposljetku, moramo imati na umu da je odraz **ew > ev* pravilan barem u jednom od jezika susjednih područja Ilirika, u venetskom, a sasvim je moguće da je takav bio i odraz u jezicima ili dijalektima koji se tradicionalno nazivaju “ilirskim” (usp. ilirska imena *Teuta*, *Teutomus*, *Teutmeitis* itd.). Zbog toga, premda ne isključujemo niti prethodna dva tumačenja, najvjerojatnijim smatramo objašnjenje br. 1: *Nevidunum* nije u potpunosti keltski toponim.

LITERATURA:

Ellis Evans 1983	D. Ellis-Evans, <i>Continental Celtic and Linguistic Reconstruction, Proceedings of the 6th International Congress of Celtic Studies</i> , D. I. A. S. Dublin 1983: 19-54.
Dottin	G. Dottin, <i>La langue gauloise</i> , Klincksieck, Paris 1920.
Holder	A. Holder, <i>Altceltischer Sprachschatz</i> , Graz ² 1960.
Katičić 1968	R. Katičić, <i>Die einheimische Namengebung von Ig</i> , <i>Glasnik Akademije BiH</i> 6: 61-120.
Lewis & Pedersen 1969	H. Lewis & H. Pedersen, <i>A Concise Comparative Celtic Grammar</i> , Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1969.
McCone 1994	K. McCone, <i>Stair na Gaeilge</i> , Mag Nuadh 1994.
Pauly-Wissowa	<i>Pauly's Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft</i> , Neue Bearbeitung, Bd. 33, Stuttgart 1936.

CLASSICAL NEVIODUNUM: AN ETYMOLOGICAL NOTE

Summary

In this paper I discuss the reflex of the PIE diphthong **ew* in the allegedly Celtic toponym NEVIODUNUM. Since **ew* yielded *ou* in all Celtic languages, but not in Venetic and “Illyrian”, I argue that the element NEVIO- ‘new’ might be pre-Celtic.